

Kohtulahendite kogumik

EUROOPA KOHTU OTSUS (suurkoda)

17. detsember 2020*

Eelotsusetaotlus – Loomade kaitse nende surmamisel – Määrus (EÜ) nr 1099/2009 – Artikli 4 lõige 1 – Kohustus loomad enne surmamist uimastada – Artikli 4 lõige 4 – Erand riitusliku tapmise korral – Artikli 26 lõige 2 – Liikmesriikide võimalus võtta vastu riigisisesed normid, millega tagatakse loomadele ulatuslikum kaitse riitusliku tapmise korral – Tõlgendamine – Liikmesriigi õigusnormid, mis näevad riitusliku tapmise korral ette tagasipööratava uimastamise, mis ei põhjusta looma surma – ELTL artikkel 13 – Euroopa Liidu põhiõiguste harta – Artikkel 10 – Usuvabadus – Vabadus usku kuulutada – Piirang – Proportsionaalsus – Konsensuse puudumine Euroopa Liidu liikmesriikide vahel – Liikmesriikidele antud kaalutlusruum – Subsidiiaarsuse põhimõte – Kehtivus – Riitusliku tapmise erinev käsitlemine võrreldes loomade surmamisega jahipidamise, kalapüügi või kultuuri- või spordiürituste käigus – Diskrimineerimise puudumine – Põhiõiguste harta artiklid 20, 21 ja 22

Kohtuasjas C-336/19,

mille ese on ELTL artikli 267 alusel Grondwettelijk Hofi (Belgia konstitutsioonikohus) 4. aprilli 2019. aasta otsusega esitatud eelotsusetaotlus, mis saabus Euroopa Kohtusse 18. aprillil 2019, menetluses

Centraal Israëlitisch Consistorie van België jt,

Unie Moskeeën Antwerpen VZW,

Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW,

JG,

KH,

Executief van de Moslims van België jt,

Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW jt,

versus

Vlaamse Regering,

menetluses osalesid:

LI,

* Kohtumenetluse keel: hollandi.

Waalse Regering,

Kosher Poultry BVBA jt,

Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA),

EUROOPA KOHUS (suurkoda),

koosseisus: president K. Lenaerts, asepresident R. Silva de Lapuerta, kodade presidendid A. Arabadjiev, A. Prechal, E. Regan, M. Ilešič, L. Bay Larsen ja A. Kumin, kohtunikud T. von Danwitz, C. Toader, M. Safjan, D. Šváby (ettekandja), L. S. Rossi, I. Jarukaitis ja N. Jääskinen,

kohtujurist: G. Hogan,

kohtusekretär: vanemametnik M. Ferreira,

arvestades kirjalikku menetlust ja 8. juuli 2020. aasta kohtuistungil esitatut,

arvestades seisukohti, mille esitasid:

- Centraal Israëlitisch Consistorie van België jt ning Kosher Poultry BVBA jt, esindajad: *advocaten* E. Maes ja C. Caillet ning *avocat* E. Jacobowitz,
- Unie Moskeeën Antwerpen VZW ja Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, esindaja: *advocaat* I. Akrouh,
- Executief van de Moslims van België jt, esindaja: *advocaat* J. Roets,
- Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW jt, esindajd: *advocaat* E. Cloots,
- LI, kes esindas ennast ise,
- Vlaamse Regering, esindajad: *advocaten* V. De Schepper ja J.-F. De Bock,
- Waalse Regering, esindaja: *advocaat* X. Drion,
- Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA), esindaja: *advocaat* A. Godfroid,
- Taani valitsus, esindajad: J. Nymann-Lindegren, P. Jespersen, P. Ngo ja M. Wolff,
- Soome valitsus, esindajad: J. Heliskoski ja H. Leppo,
- Rootsi valitsus, esindajad: H. Eklinder, C. Meyer-Seitz, H. Shev, J. Lundberg ja A. Falk,
- Euroopa Liidu Nõukogu, esindajad: F. Naert ja E. Karlsson,
- Euroopa Komisjon, esindajad: H. Krämer, A. Bouquet ja B. Eggers,

olles 10. septembri 2020. aasta kohtuistungil ära kuulanud kohtujuristi ettepaneku,

on teinud järgmise

otsuse

- 1 Eelotsusetaotlus puudutab nõukogu 24. septembri 2009. aasta määruse (EÜ) nr 1099/2009 loomade kaitse kohta surmamisel (ELT 2009, L 303, lk 1) artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c tõlgendamist ning selle sätte kehtivust Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) artiklite 10, 20, 21 ja 22 seisukohalt.
- 2 Taotlus on esitatud ühelt poolt Centraal Israëlitisch Consistorie van België jt (edaspidi koos „CICB jt“), Unie Moskeeën Antwerpen VZW ja Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW, JG ja KH, Executief van de Moslims van België jt ning Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW jt ning teiselt poolt Vlaamse Regering (Flandria valitsus, Belgia) vahelistes kohtuvaidlustes 7. juuli 2017. aasta dekreedid, millega muudetakse 14. augusti 1986. aasta seadust loomade kaitse ja heaolu kohta seoses loomade lubatud tapmisviisidega (decreet houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft (*Belgisch Staatsblad*, 18.7.2017, lk 73318) kehtivuse üle.

Õiguslik raamistik

Liidu õigus

- 3 Määruse nr 1099/2009 põhjendustes 2, 4, 6, 11, 14–16, 18, 20, 21, 43, 57 ja 58 on märgitud:
 - „(2) Surmamine võib tekitada loomadele valu, ängi ja hirmu või muid kannatusi ka kõige paremate tehniliste tingimuste puhul. Teatavad surmamisega seotud toimingud võivad tekitada stressi ning igal uimastamistehnikal on ka teatavad puudused. Ettevõtjad või loomade surmamisega tegelevad teised isikud peaksid võtma vajalikke meetmeid nende kontrolli all olevate loomade valu, ängi ja kannatuste vältimiseks, võttes arvesse valdkonna parimaid tavasid ja käesoleva määrusega lubatud meetodeid. Seetõttu loetakse, et olukorras, kus ettevõtjad või loomade surmamisega tegelevad teised isikud on jätnud täitmata ühe käesolevas määruses sätestatud nõude või tegutsevad viisil, mis on küll lubatud, kuid ei vasta saavutatud tehnilisele tasemele, tekitades sellega kas hooletusest või tahtlikult loomadele valu, ängi või kannatusi, oleksid valu, äng ja kannatused olnud välditavad.
- [...]
- (4) Loomade heaolu on [Euroopa Liidu] väärtus, mida kinnitab [EÜ] asutamislepingule lisatud protokoll (nr 33) loomade kaitse ja heaolu kohta [...]. Loomade kaitse tapmisel ja surmamisel on pannud avalikkuse muretsema ja see mure mõjutab ka tarbijate hoiakuid põllumajandustoodete suhtes. Lisaks aitab loomade kaitse tõhustamine tapmisel parandada liha kvaliteeti ning sellel on ka kaudne soodne mõju tapamajade tööohutusele.
- [...]
- (6) Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. jaanuari 2002. aasta määrusega (EÜ) nr 178/2002 (millega sätestatakse toidualaste õigusnormide üldised põhimõtted ja nõuded, asutatakse Euroopa Toiduohutusamet ja kehtestatakse toidu ohutusega seotud menetlused) [(EÜT 2002, L 31, lk 1; ELT eriväljaanne 15/06, lk 463] asutatud Euroopa Toiduohutusamet on vastu võtnud kaks arvamust teatavate loomaliikide uimastamise ja surmamise peamiste süsteemide heaoluaspektide kohta: „Olulisemate kaubanduslike loomaliikide uimastamise ja surmamise peamiste süsteemide heaoluaspektid“ 2004. aastal ja „Tehistingimustes kaubanduslikul eesmärgil peetavate hirvede, kitsede, küülikute, jaanalindude, partide, hanede ja vuttide uimastamise ja surmamise peamiste

süsteemide heaoluaspektid“ 2006. aastal. [Liidu] õigusakte kõnealuses valdkonnas tuleks ajakohastada, võttes seejuures arvesse nimetatud teaduslikke arvamusi. [...] Samuti ei kaasatud käesolevasse määrusesse kalakasvandustes kasvatatavate kalade kohta tehtud soovitusi, sest see valdkond vajab täiendavat teaduslikku arvamust ja majanduslikku hindamist.

[...]

- (11) Kaladel on suuri füsioloogilisi erinevusi võrreldes maismaaloomadega ning tehistingimustes kasvatatavate kalade tapmise ja surmamise tingimused on loomade omast väga erinevad, eriti kontrollimisprotsessi silmas pidades. Samuti on kalade uimastamist võrreldes muude tehistingimustes peetavate liikide uimastamisega palju vähem teaduslikult uuritud. Kalade kaitseks surmamisel tuleks välja töötada eraldi standardid. Seetõttu peaksid kalade suhtes kohaldatavad sätted käesoleval juhul piirduma üksnes kõige olulisemate põhimõtetega. Edaspidised [liidu] algatused peaksid toetuma Euroopa Toiduohutusameti korraldatud teaduslikule riskianalüüsile kalade tapmise ja surmamise kohta, ning võtma arvesse sotsiaalseid, majanduslikke ja haldusalaseid mõjusid.

[...]

- (14) Surmamistingimused jahipidamisel või harrastuskalapüügil erinevad oluliselt põllumajandusloomade surmamise tingimustest ja jahipidamise suhtes kohaldatakse eri õigusakte. Seetõttu on asjakohane jätta jahipidamise või harrastuskalapüügi käigus toimuvad surmamisid käesoleva määruse reguleerimisalast välja.
- (15) Protokollis (nr 33) rõhutatakse vajadust austada [liidu] põllumajandus- ja siseturupoliitika kujundamisel ja elluviimisel muu hulgas ka liikmesriikide õigus- ja haldusnorme ning tavasid, eriti kui need on seotud usuliste riiuste, kultuuritraditsioonide ja piirkondliku pärandiga. Seetõttu on asjakohane jätta määruse reguleerimisalast välja kultuurisündmused, mille puhul vastavuse saavutamine loomade heaolu käsitlevate nõuetega mõjutaks ebasoodsalt kõnealuse sündmuse põhiolemust.
- (16) Lisaks viitavad kultuuritraditsioonid päritud, väljakujunenud või tavadel põhinevale mõtte-, tegutsemis- või käitumismallidele, mis sisaldavad tegelikult ka millegi eelkäijate loodu edasiandmise või omandamise kontseptsiooni. Traditsioonid aitavad luua pikaajalisi sotsiaalseid sidemeid sugupõlvade vahel. Tingimusel, et nimetatud tegevus ei mõjuta loomsete saaduste turgu ega ole ajendatud tootmistevõrgust, on asjakohane jätta loomade surmamine selliste sündmuste ajal käesoleva määruse reguleerimisalast välja.

[...]

- (18) [Nõukogu 22. detsembri 1993. aasta] [direktiiviga 93/119/EÜ [loomade kaitse kohta tapmisel või surmamisel (EÜT 1993, L 340, lk 21; ELT eriväljaanne 03/15, lk 421)] on ette nähtud erand uimastamise suhtes, kui tapamajades toimetatakse loomade riituslikku tapmist. Kuna riitusliku tapmise suhtes kohaldatavate [liidu] sätete ülevõtmisel esineb erinevusi, mis on tingitud riigisisestest tingimustest, ning arvestades, et riiklikes eeskirjades võetakse arvesse asjaolusid, mis ulatuvad kaugemale käesoleva määruse eesmärkidest, on oluline säilitada erand loomade tapaeelse uimastamise suhtes, jättes igale liikmesriigile teatava subsidiaarsuse. Sellega tagatakse käesoleva määruse puhul usuvabaduse austamine ja õigus väljendada oma usku või uskumusi palvetalitustes, õpetamises, praktilises tegevuses ja kombestikis, nagu on sätestatud [harta] artiklis 10.

[...]

(20) Paljud surmamismeetodid põhjustavad loomadele valu. Seetõttu on vaja uimastamist, mis tekitab loomal teadvusetuse või kaotab ta tundlikkuse enne surmamist või selle ajal. Looma teadvusetuse ja tundlikkuse kaotuse mõõtmine on keerukas toiming ning selleks tuleb kasutada teaduslikult heaks kiidetud meetodeid. Menetluse praktilise läbiviimise tõhususe hindamiseks tuleb aga kasutada hinnangulistel näitajatel põhinevat seiret.

(21) Uimastamise tõhususe seire põhineb peamiselt looma teadvusel oleku ja tundlikkuse hindamisel. Looma teadvusel olekut iseloomustab peamiselt tema emotsioonide tundmise võime ja kontroll vabatahtliku liikumise üle. Vaatamata mõnedele eranditele (elektriliselt liikumisvõimetuks muutmine või muud esilekutsutud halvatused) võib looma pidada teadvusetuks, kui ta kaotab oma loomuliku seisuasendi, ei ole ärkvel ega ilmuta positiivsete ega negatiivsete emotsioonide, näiteks hirmu või erutuse tunnuseid. Looma tundlikkus tähendab peamiselt tema võimet valu tunda. Üldiselt võib looma pidada tundlikkuse kaotanuks, kui sellised ergutid nagu heli, lõhn, valgus või füüsiline kontakt ei kutsu esile reflekse ega reageeringuid.

[...]

(43) Uimastuseta tapmisel tuleb kannatuste minimaalseks muutmise eesmärgil kõri täpselt läbi lõigata terava noaga. Lisaks aeglustub loomadel, kelle liikumist pärast kõri läbilõikamist mehhaaniliselt ei piirata, tõenäoliselt ka veretustamise protsess, pikendades tarbetult kannatusi. Veised, lambad ja kitsed on kõige tavalisemad loomaliigid, keda sel viisil tapetakse. Seetõttu tuleks uimastuseta tapetavate mäletsejaliste liikumist piirata individuaalselt ja mehhaaniliselt.

[...]

(57) Euroopa kodanikud eeldavad, et loomade tapmisel järgitakse loomade heaolu miinimumeeskirju. Teatud valdkondades sõltub loomadest suhtumine riikides valitsevatest erinevatest arusaamistest ning mõnes liikmesriigis on vajadus säilitada või võtta vastu loomade heaolu eeskirju, mis on ulatuslikumad [liidu] tasandil heakskiidetutest. Loomade huvides ja tingimusel, et see ei mõjuta siseturu toimimist, on asjakohane võimaldada liikmesriikidele teatud paindlikkus säilitada või teatud spetsiifilistes valdkondades ka vastu võtta ulatuslikumaid siseriiklikke eeskirju.

Oluline on tagada, et liikmesriigid ei kasuta selliseid siseriiklikke eeskirju viisil, mis häirib siseturu nõuetekohast toimimist.

(58) Mõnes käesoleva määruse reguleerimisalasse kuulavas valdkonnas, eelkõige tehistingimustes kasvatatavate kalade ja selilipööramise abil veiste liikumise piiramise küsimuses, vajab nõukogu enne üksikasjalike eeskirjade kehtestamist täiendavat teaduslikku, sotsiaalset ja majanduslikku teavet. Seetõttu on vajalik, et komisjon esitaks nõukogule kõnealuse teabe, enne kui teeb ettepaneku käesoleva määruse kõnealuste valdkondade muutmiseks.“

4 Määruse artiklis 1 „Sisu ja reguleerimisala“ on sätestatud:

„1. Käesoleva määrusega kehtestatakse eeskirjad toidu, villa, naha, karusnaha või muude toodete tootmiseks aretatavate või peetavate loomade surmamise ning loomade arvu vähendamise eesmärgil loomade surmamise ja nendega seotud toimingute kohta.

Kalade suhtes kohaldatakse siiski üksnes artikli 3 lõikes 1 sätestatud nõudeid.

[...]

3. Käesolevat määrust ei kohaldata järgmiste juhtumite suhtes:

a) kui loomad surmatakse

- i) pädeva asutuse järelevalve all teaduslike katsete käigus;
- ii) jahipidamise või harrastuskalapüügi ajal;
- iii) kultuuri- või spordisündmuste ajal;

b) kodulindude, küülikute ja jäneste suhtes, kui omanik tapab need väljaspool tapamaja koduseks isiklikuks tarbimiseks.“

5 Nimetatud määruse artiklis 2 „Mõisted“ on ette nähtud:

„Käesolevas määruses kasutatakse järgmisi mõisteid:

[...]

b) „seotud toimingud“ – surmamisega seoses ja surmamiseks ette nähtud kohas sooritatavad toimingud, näiteks loomade käitlemine, tapaeelne pidamine, liikumise piiramine, uimastamine ja veretustamine;

[...]

f) „uimastamine“ – tahtlikult käivitatud protsess, mis ilma valu tekitamata põhjustab teadvuse ja tundlikkuse kaotust, sealhulgas igasugune silmapilkse surmaga lõppev protsess;

g) „riitus“ – loomade tapmisega seotud toimingute rida, mis on ette nähtud usundite raames;

h) „kultuuri- või spordisündmused“ – sündmused, mis on oma põhiolemuselt ja ülekaalukalt seotud pikaajaste kultuuritraditsioonide või sporditegevusega, sealhulgas võidujooks ja muud võistlusvormid, kui need ei ole seotud liha või muude loomsete saaduste tootmisega või kui selline tootmine on sündmuse endaga võrreldes vähese tähtsusega ja sellel ei ole majanduslikku kaalu;

[...]

j) „tapmine“ – loomade hukkamine inimtarbimiseks;

[...]“.

6 Määruse artikkel 3 „Üldnõuded surramisel ja sellega seotud toimingute tegemisel“ näeb lõikes 1 ette:

„Loomi tuleb surramisel ja sellega seotud toimingutes säästa kõikidest välditavatest valudest, ängist ja kannatustest.“

7 Määruse nr 1099/2009 artiklis 4 „Uimastamismeetodid“ on ette nähtud:

„1. Loomi tohib surmata üksnes pärast uimastamist, mida tehakse vastavalt I lisas sätestatud meetoditele ning nende meetodite kohaldamisega seonduvatele erinõuetele. Teadvuse ja tundlikkuse puudumine tagatakse kuni loomade surmani.

I lisas kirjeldatud meetoditele, mis ei too kaasa silmapilkset surma [...], järgneb võimalikult kiiresti menetlus, mis tagab surma, näiteks veretustamine, kesknärvisüsteemi hävitamine, hukkamine elektrivooluga või püsiva anoksia esilekutsumine.

[...]

4. Lõike 1 nõudeid ei kohaldata loomade suhtes, kelle puhul teatud religioossete rituaalide tõttu kasutatakse erilisi tapmisviise, tingimusel et tapmine toimub tapamajas.“

- 8 Selle määruse artikli 5 „Uimastamise kontrollimine“ lõikes 2 on sätestatud:

„Kui artikli 4 lõike 4 kohaldamisel surmataks loomi eelnevalt uimastamata, kontrollivad tapmise eest vastutavad isikud korrapäraselt, ega loomad ei esine mingeid teadvuseloleku või tundlikkuse tunnuseid, enne kui lõpetatakse nende liikumise piiramine, ega mingeid elusoleku tunnuseid, enne kui lihakeha korrastatakse või töödeldakse kuuma veega.“

- 9 Määruse nr 1099/2009 artiklis 26 „Rangemad siseriiklikud eeskirjad“ on öeldud:

„1. Käesoleva määrusega ei piirata liikmesriikide õigust säilitada käesoleva määruse jõustumise ajal kehtivaid siseriiklikke eeskirju, mille eesmärk on tagada ulatuslikum loomade kaitse surmamisel.

Enne 1. jaanuari 2013 edastavad liikmesriigid komisjonile teabe selliste siseriiklike eeskirjade kohta. Komisjon teavitab teisi liikmesriike kõnealustest eeskirjadest.

2. Liikmesriigid võivad seoses järgmiste valdkondadega võtta vastu siseriiklikud eeskirjad, mille eesmärk on tagada käesolevas määruses sätestatud ulatuslikum loomade kaitse surmamisel:

[...]

- c) tapmine ja sellega seotud toimingud vastavalt artikli 4 lõikele 4.

Liikmesriigid edastavad komisjonile teabe selliste siseriiklike eeskirjade kohta. Komisjon teavitab teisi liikmesriike kõnealustest eeskirjadest.

[...]

4. Liikmesriigid ei tohi keelata ega takistada teises liikmesriigis surmatud loomadest saadud loomsete saaduste ringlusse laskmist oma territooriumil, tuues põhjenduseks, et asjaomaseid loomi ei ole surmatud vastavalt nende siseriiklikele eeskirjadele, mille eesmärk on tagada ulatuslikum loomade kaitse surmamisel.“

- 10 Määruse artikli 27 „Aruannete esitamine“ lõikes 1 on sätestatud:

„Komisjon esitab hiljemalt 8. detsembril 2014 Euroopa Parlamendile ja nõukogule aruande võimaluse kohta kehtestada teatavad nõuded seoses kalade kaitsmisega surmamisel, võttes arvesse loomade heaoluga seotud aspekte ning sotsiaal-majanduslikke ja keskkonnamõjusid. Kõnealusele aruandele lisatakse vajaduse korral õigusakti ettepanekud eesmärgiga muuta käesolevat määrust, lisades sellesse konkreetsed eeskirjad kalade kaitse kohta surmamisel.

Liikmesriigid võivad kuni kõnealuste meetmete vastuvõtmiseni jõusse jätta või vastu võtta oma siseriiklikud eeskirjad kalade kaitse kohta surmamisel ning nad teavitavad komisjoni nimetatud eeskirjadest.“

Belgia õigus

- 11 14. augusti 1986. aasta loomade kaitse ja heaolu seaduse (Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (*Belgisch Staatsblad*, 3.12.1986, lk 16382)) artikli 16 lõige 1 nägi enne põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekreediga vastuvõtmist esimeses lõigus ette kohustuse loomad enne tapmist uimastada või juhul, kui esineb vääramatu jõud, siis kasutada tapmisel kõige vähem valusat meetodit. Sama sätte teises lõigus oli siiski erandina ette nähtud, et see kohustus ei kehti „usuriituse poolt ette kirjutatud tapmise“ suhtes.

12 See erand kaotati Flaami piirkonnas 1. jaanuari 2019. aasta dekreediga, mis on põhikohtuasjades vaidlustatud. Loomade kaitse ja heaolu seaduse artikli 15 lõige 2 näeb selle dekreeidi artikliga 3 muudetud redaktsioonis ette, et „[k]ui loomad tapetakse usuriituse tõttu erilisel viisil, on uimastamine tagasipööratav ega põhjusta looma surma“.

13 Nimetatud dekreeidi ettevalmistavates materjalides on selgitatud:

„Flandria peab loomade heaolu väga tähtsaks. Eesmärk on seega keelata Frandrias loomadele välditavate kannatuste põhjustamine. Loomade ilma uimastuseta tapmine on selle põhimõttega vastuolus. Kuigi muud vähem drastilised meetmed kui ilma eelneva uimastamiseta tapmise keeld võiksid selle tapmismeetodi negatiivset mõju loomade heaolule mingil määral vähendada, ei saaks nende abil välistada loomade heaolu sellise ranga kahjustamise jätkumist. Lõhe loomade kannatuste kaotamise ja ilma eelneva uimastamiseta tapmise vahel jääb endiselt suureks, isegi kui võetakse vähem radikaalseid meetmeid, et loomade heaolu kahjustamist nii palju kui võimalik piirata.

Sellele vaatamata tuleb püüda saavutada tasakaal loomade heaolu kaitsmise ja usuvabaduse vahel.

Nii juudi kui ka islami usuriitused nõuavad, et loom tühjeneks verest nii palju kui võimalik. Teadusuuringud on näidanud, et kartus, et uimastamine mõjutab veretustamist negatiivselt, on alusetu [...].

Mõlemad riitused nõuavad, et loom oleks tapmishetkel vigastamata ja terve ning sureks verejooksu tõttu. [...] Elektronarkoos on tagasipööratav (mittesurmav) uimastamisemeetod, mille puhul loom – juhul kui tal ei ole vahepeal kõri läbi lõigatud – tuleb kiiresti tagasi teadvusele ja talle ei jää uimastamisest mingeid jääknähte. Kui loomal lõigatakse pärast uimastamist kohe kõri läbi, sureb ta puhtalt verejooksu tõttu. Seda arvestades võib nõustuda P. Vanthemsche aruande järeldusega. Selle järelduse kohaselt on tagasipööratava, mittesurmava uimastamise kasutamine riitusliku tapmise käigus proportsionaalne meede, mis austab riitusliku tapmise tähendust usuvabaduse raames ja võtab võimalikult suures ulatuses arvesse tapetavate loomade heaolu. Kohustus kasutada usuriituste poolt ette kirjutatud eriliste tapmisviiside puhul elektronarkoosi ei kahjusta seega ebaoproportsionaalselt usuvabadust.“

Põhikohtuasi ja eelotsuse küsimused

14 Põhikohtuasjade kaebajad esitasid 17. ja 18. jaanuari 2018. aasta kaebustega Grondwettelijk Hofile (Belgia konstitutsioonikohus), kes on eelotsusetaotluse esitanud kohus, nõuded tühistada põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet põhjusel, et see rikub eelkõige määruse nr 1099/2009 artikli 4 lõiget 4 ja artikli 26 lõiget 2, sest sellega võetakse juudi- ja islamiusulistelt tagatis, et riitusliku tapmise puhul ei kehti eelneva uimastamise nõue. Nende väitel ei takista dekreet mitte ainult murdosal neist usklikest, vaid neil kõigil oma usku praktiseerida, sest see ei võimalda neil hankida nende usuliste töökspidamiste kohaselt tapetud loomade liha, kuivõrd tagasipööratava uimastamise meetod on selliste töökspidamistega vastuolus.

15 Nagu ilmneb eelotsusetaotlusest, väidavad põhikohtuasjade kaebajad, et määruse nr 1099/2009 artikli 4 lõike 1 kohaselt koostoimes sama määruse põhjendusega 20 tuleks need loomad üldjuhul enne tapmist uimastada, st hoida neid kuni nende surmani teadvusetus ja tundetus olekus.

16 Nimetatud määruse artikli 4 lõikes 4 on siiski kirjas, et uimastamiskohustus ei kehti juhul, kui loomad tapetakse usuriituste poolt ette kirjutatud eriliste meetodite kohaselt. Sama määruse põhjenduse 18 järgi on see erand ette nähtud selleks, et tagada harta artikli 10 lõikega 1 kaitstud usuvabaduse austamine, nagu märkis Euroopa Kohus 29. mai 2018. aasta kohtuotsuses Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen jt (C-426/16, EU:C:2018:335, punktid 56 ja 57).

- 17 Grondwettelijk Hof (Belgia konstitutsioonikohus) märgib sellega seoses, et Euroopa Kohus järeldas asjaolust, et harta artikli 10 lõikega 1 tagatud õigus vastab 4. novembril 1950 Roomas allkirjastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi „EIÕK“) artikliga 9 tagatud õigusele, et mõiste „usk“ võib hõlmata nii *forum internum*'it ehk veendumuste omamist kui ka *forum externum*'it ehk usu avalikku kuulutamist.
- 18 Usuriituste poolt ette kirjutatud erilised tapmisviisid ja usulised tõekspidamised toidu kohta kuuluvad usuvabaduse kohaldamisalasse ja neid saab pidada usu avalikuks kuulutamiseks EIÕK artikli 9 ja harta artikli 10 lõike 1 tähenduses. Täpsemalt on riitusliku tapmise eesmärk varustada usklikud lihaga, mis pärineb nende usuliste veendumuste kohaselt tapetud loomadelt. Euroopa Inimõiguste Kohus on 27. juuni 2000. aasta kohtuotsuses *Cha'are Shalom Ve Tsedek vs. Prantsusmaa* (CE:ECHR:2000:0627JUD 002741795, punkt 82) selles küsimuses küll otsustanud, et juhul kui usklikelt ei võeta võimalust hankida ja tarbida nende usuliste veendumuste kohaselt tapetud loomadelt pärinevat liha, ei saa usuvabadus minna selleni, et usklikel oleks õigus riituslik tapmine ise läbi viia.
- 19 Põhikohtuasjade kaebajad väidavad aga, et liikmesriigid ei tohiks kasutada määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c selleks, et muuta selle määruse artikli 4 lõikes 4 riituslikuks tapmiseks sätestatud erand uimastamiskohustusest sisutühjaks.
- 20 Lisaks väidavad põhikohtuasjade kaebajad, et põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet piirab ebaproportsionaalselt usuvabadust, seda enam et usuliste tõekspidamiste kohaselt tapetud loomade liha moodustab kogu Belgias toodetud lihast ainult 0,1% ja juhud, kus eelnev uimastamine ebaõnnestub, on sellest protsendist sagedasemad. Pealegi puudub juudi kogukonnal tagatis, et neil on võimalik hankida piisavas koguses liha, mis pärineb juudiusu tõekspidamiste kohaselt tapetud loomadelt. Raad van State (Belgia riiginõukogu) õigusloomeosakond järeldas sellest, et uimastamiseta tapmise keeld piirab ebaproportsionaalselt usuvabadust.
- 21 Põhikohtuasjades vaidluse all olev määrus piirab usuvabadust ka sellega, et see takistab juudiusu järgijatel tappa loomi *shehita* kohaselt, st sellele usule tavaks oleva tapmisriituse järgi. Seejuures ei tohiks arvesse võtta asjaolu, et usuliste tõekspidamiste kohaselt tapetud loomade liha on võimalik välismaalt importida.
- 22 Viimaks vaidlevad põhikohtuasjade kaebajad vastu Flandria seadusandja eeldusele, et asjaolu, et tagasipööratava uimastamise protseduur ei too kaasa looma surma, on kooskõlas usuliste ettekirjutustega tapmisele.
- 23 Flandria ja Valloonia valitsus leiavad seevastu, et määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkt c annab liikmesriikidele sõnaselgelt loa selle määruse artikli 4 lõikest 4 kõrvale kalduda.
- 24 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib, et ühest küljest on määruse nr 1099/2009 artikli 4 lõikes 4 sätestatud erand surmamiseelse uimastamise põhimõttest kehtestatud harta artikli 10 lõikega 1 tagatud usuvabaduse austamiseks ja teisest küljest annab selle määruse artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkt c koostoimes sama määruse põhjendustega 18 ja 57 liikmesriikidele võimaluse loomade heaolu parandamiseks selle määruse artikli 4 lõikest 4 kõrvale kalduda, täpsustamata siiski piire, mida liikmesriigid seejuures järgima peavad.
- 25 Seega tekib küsimus, kas määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c võib tõlgendada nii, et see annab liikmesriikidele loa võtta vastu selliseid riigisiseseid õigusnorme, nagu on kõne all põhikohtuasjades, ja kui see on nii, siis kas see säte on kooskõlas harta artikli 10 lõikega 1 tagatud usuvabadusega.
- 26 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib selle kohta, et põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekreediga kaotati alates 1. jaanuarist 2019 erand, mis riitusliku tapmise puhul oli tehtud eelneva uimastamise kohustusest. Selle dekreediga ettevalmistavatest materjalidest ilmneb ka, et Flandria valitsus lähtus

põhimõttest, et eelneva uimastamiseta tapmisega põhjustatakse loomadele välditavaid kannatusi. Samuti soovis ta parandada loomade heaolu ja saavutada tasakaalu kahe eesmärgi vahel: ühelt poolt edendades loomade heaolu ja teiselt poolt austades usuvabadust.

- 27 Seda arvestades näeb 14. augusti 1986. aasta seaduse artikli 15 lõige 2 põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekreediga muudetud redaktsioonis asjaomaste usukogukondade soovide võimalikult suurel määral arvessevõtmiseks nüüdsest ette, et riitusliku tapmise korral tuleb kasutada tagasipööratavat uimastamist, mis ei põhjusta looma surma. Selle dekreeidi ettevalmistavad materjalid näitavad seega, et Flandria seadusandja leidis, et see säte vastab asjaomaste usukogukondade soovidele, sest tagasipööratava uimastamise meetodi kasutamisel järgitakse usulisi tõekspidamisi, mis näevad ette, et loom ei tohi veristamise hetkel olla surnud ja ta peab verest täielikult tühenema.
- 28 Kõnealust seadusemuudatust ei saa siiski tõlgendada nii, et see kohustab kõiki usukogukondi tagasipööratava uimastamise meetodiga nõustuma. Peale selle ei mõjuta põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet – nagu kinnitavad ka selle ettevalmistavad materjalid – nende kogukondade liikmete võimalust hankida ilma eelneva uimastamiseta tapetud loomadelt pärinevat liha, kuna ükski säte ei keela sellist liha Flaami piirkonda importida. Igal juhul oleks selline impordikeeld määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõikega 4 vastuolus.
- 29 Põhikohtuasjade kaebajad rõhutavad siiski, et üha enam liikmesriike keelavad sama moodi nagu Flaami piirkond loomade tapmise ilma eelneva uimastamiseta või vähemalt usuliste tõekspidamiste kohaselt tapetud loomadelt pärineva liha ekspordi, see aga piirab seda liiki liha kättesaadavust Flaami piirkonnas. Pealegi ei võimalda imporditud liha sertifitseerimine täie kindlusega teada, kas liha tõepoolest pärineb usuliste tõekspidamiste kohaselt tapetud loomadelt.
- 30 Flandria ja Valloonia valitsus väidavad vastu, et mõnes liikmesriigis puudub üldine keeld tappa loomi ilma eelneva uimastamiseta ning lihakaubandus ei lõpe liidu piiril.
- 31 Viimaks väidavad põhikohtuasjade kaebajad, et kui määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c tuleks tõlgendada nii, et see lubab liikmesriikidel võtta selliseid meetmeid, nagu on ette nähtud põhikohtuasjades vaidluse all olevas dekreedis, rikuks see võrdsuse, diskrimineerimiskeelu ja usulise mitmekesisuse põhimõtteid, mis on tagatud vastavalt harta artiklitega 20, 21 ja 22. Põhikohtuasjade kaebajad märgivad sellega seoses, et see dekreet, mis on võetud nimetatud määruse kohaldamiseks, kohtleb ilma mingi mõistliku põhjendusega erinevalt isikuid, kes surmavad loomi jahti pidades, kala püüdes või kahjuritega võideldes, ja isikuid, kes surmavad loomi usulise riituse poolt ette kirjutatud eriliste tapmisviiside kohaselt.
- 32 Neil asjaoludel otsustas Grondwettelijk Hof (Belgia konstitutsioonikohus) menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmised eelotsuse küsimused:
- „1. Kas määruse [nr 1099/2009] artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c tuleb tõlgendada nii, et liikmesriigid võivad viidatud määruse artikli 4 lõikes 4 sätestatud erandist kõrvale kaldudes võtta loomade heaolu parandamise eesmärgil vastu selliseid õigusnorme, mis on sätestatud [põhikohtuasjas vaidluse all olevas] dekreedis ja mis esiteks kehtestavad loomade ilma uimastamiseta tapmise keelu, mis kehtib ka usulise riituse raames toimuva tapmise suhtes, ja teiseks näevad usulise riituse raames toimuva tapmise jaoks ette alternatiivse uimastamise meetodi, mis lähtub tagasipööratavast uimastamisest ja tõekspidamisest, et uimastamine ei tohi põhjustada looma surma?
2. Kas juhul, kui esimesele eelotsuse küsimusele tuleb vastata jaatavalt, on määruse [nr 1099/2009] artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkt c esimeses eelotsuse küsimuses viidatud tõlgenduse korral vastuolus [harta] artikli 10 lõikega 1?

3. Kas juhul, kui esimesele eelotsuse küsimusele tuleb vastata jaatavalt, on määruse [nr 1099/2009] artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkt c koosmõjus artikli 4 lõikega 4 esimeses eelotsuse küsimuses viidatud tõlgenduse korral vastuolus [harta] artiklitega 20, 21 ja 22, kuna loomade surmamisest tulenevate eriliste tapmisviisidega on looma uimastamise kohustusest ette nähtud vaid tingimuslik erand ([selle määruse] artikli 4 lõige 4 koosmõjus artikli 26 lõikega 2), samal ajal, kui loomade surmamiseks jahipidamise, kalapüügi või kultuuri- või spordiürituste käigus on määruse põhjendustes esitatud põhjustel ette nähtud kord, mille kohaselt ei kuulu nimetatud toimingud määruse kohaldamisalasse või ei kehti nende puhul loomade surmamisest nende uimastamise kohustus ([nimetatud määruse] artikli 1 lõike 1 teine lõik ja lõige 3)?“

Menetluse suulise osa uuendamise taotlus

- 33 Euroopa Kohtu kantseleisse 2. oktoobril 2020 saabunud taotluses palusid CICB jt ning Kosher Poultry jt uuendada menetluse suuline osa Euroopa Kohtu kodukorra artikli 83 alusel.
- 34 Oma taotlust põhjendavad CICB jt ning Kosher Poultry jt sisuliselt sellega, et Sejm (Poola seim) võttis 18. septembril 2020 vastu seaduseelnõu, mis keelab riitusliku tapmise käigus surmatud loomade liha ekspordi. Kuna see liikmesriik on Belgia juudi kogukonna jaoks kõige suurem koššerliha tarnija ja kuna puuduvad muud konkreetset asenduslahendused, toob sellise seaduseelnõu vastuvõtmine veelgi enam esile põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekreeidi eapropordionaalsuse ja kujutab endast seega uut asjaolu, millel võib olla otsustav tähtsus Euroopa Kohtu lahendile.
- 35 Euroopa Kohus võib kodukorra artikli 83 alusel igal ajal, olles kohtujuristi ära kuulanud, uuendada määrusega menetluse suulise osa, eelkõige kui pool on pärast suulise osa lõpetamist esitanud uue asjaolu, millel on otsustav tähtsus Euroopa Kohtu lahendile, või kui asja lahendamisel tuleks tugineda argumentidele, mille üle pooled ei ole vaieldud.
- 36 Käesolevas asjas see nii ei ole.
- 37 Flaami piirkonna esindajatele kohtuistungil esitatud küsimuse kaudu, millele kõigil osalejatel oli võimalik vastata, kujutas Euroopa Kohus nimelt ette olukorda, mis läheb kaugemale CICB jt ning Kosher Poultry jt menetluse suulise osa uuendamise taotluses mainitust ja milles kõik liikmesriigid võtavad meetme, mis sama moodi nagu põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet keelab loomade ilma eelneva uimastamiseta surmamisest riitusliku tapmise käigus.
- 38 Eelnevat arvestades ei kujuta käesoleva kohtuotsuse punktis 34 mainitud seaduseelnõu endast ei kodukorra artikli 83 tähenduses uut asjaolu, millel võib olla otsustav tähtsus Euroopa Kohtu lahendile, ega sellise argumentiga seotud asjaolu, mille üle pooled ei ole vaieldud, mistõttu Euroopa Kohus leiab, olles kohtujuristi ära kuulanud, et suulise menetluse uuendamise määrust ei ole põhjust teha.

Eelotsuse küsimuste analüüs

Esimene ja teine küsimus

- 39 Esimese ja teise küsimusega, mida tuleb analüüsida koos, palub eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt selgitada, kas määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c tuleb ELTL artiklit 13 ja harta artikli 10 lõiget 1 arvestades tõlgendada nii, et sellega on vastuolus liikmesriigi õigusakt, mis näeb ette, et riitusliku tapmise korral tuleb kasutada tagasipööratavat uimastamist, mis ei põhjusta looma surma.

- 40 Sissejuhatuses olgu märgitud, et määruse nr 1099/2009 – mille õiguslik alus on EÜ artikkel 37 (nüüd ELTL artikkel 43) ja mis on vastu võetud loomade kaitset ja heaolu käsitleva ühenduse tegevuskava aastateks 2006–2010 (KOM (2006) 13 lõplik, 23.1.2006) raames – eesmärk on määratleda ühised eeskirjad, mis käsitlevad loomade kaitset nende tapmisel ja surmamisel liidus, ning nagu nähtub selle määruse põhjendusest 4, põhineb määrus arusaamal, et loomade heaolu nende tapmisel on üldistes huvides.
- 41 Sellega seoses tuleb kõigepealt meelde tuletada, et määruse nr 1099/2009 artikli 4 lõige 1 koostoimes selle määruse põhjendusega 20 sätestab põhimõtte, et enne looma surmamisest tuleb ta uimastada, ning see põhimõte on muudetud lausa kohustuseks, sest teadusuuringud on kinnitanud, et uimastamine on meetod, mis kahjustab looma heaolu tema tapmisel kõige vähem (vt selle kohta 26. veebruari 2019. aasta kohtuotsus *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, punkt 47). Nagu tuleneb nimetatud määruse põhjendusest 4, väljendab selles sättes ette nähtud eelneva uimastamise põhimõtte seda, et loomade heaolu on liidu väärtus, mis on nüüdsest tagatud ELTL artikliga 13, mille kohaselt peavad liit ja liikmesriigid liidu poliitika kavandamisel ja rakendamisel loomade heaolu nõuetele täit tähelepanu pöörama.
- 42 See põhimõte vastab määruse nr 1099/2009 põhieesmärgile kaitsta loomade heaolu, mis nähtub juba määruse pealkirjast ja põhjendusest 2 ning on kooskõlas ELTL artikliga 13 (vt selle kohta 29. mai 2018. aasta kohtuotsus *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen jt*, C-426/16, EU:C:2018:335, punktid 63 ja 64).
- 43 Järgmiseks on määruse nr 1099/2009 artikli 4 lõikes 4 sätestatud, et eelneva uimastamise põhimõtet ei kohaldata loomade suhtes, kelle puhul teatud usuriituste tõttu kasutatakse erilisi tapmisviise, tingimusel et tapmine toimub tapamajas. Kuigi viimati nimetatud säte koostoimes sama määruse põhjendusega 18 lubab riituslikku tapmist, mille käigus võib looma surmata ilma eelneva uimastamiseta, on see tapmisviis liidus lubatud ainult erandkorras ja üksnes usuvabaduse austamise tagamise eesmärgil, kuna see ei leevenda looma valu, ängi ja kannatusi nii tõhusalt kui tapaeelne uimastamine, mis selle määruse artikli 2 punkti f järgi koostoimes sama määruse põhjendusega 20 on vajalik, et tekitada loomal teadvuse ja tundlikkuse kaotus, millega saab tema kannatusi märkimisväärselt vähendada (vt selle kohta 26. veebruari 2019. aasta kohtuotsus *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, punkt 48).
- 44 Nagu nähtub määruse nr 1099/2009 põhjendusest 15, lähtub see erand vajadusest austada liidu põllumajandus- ja siseturupoliitika kujundamisel ja elluviimisel liikmesriikide õigus- ja haldusnorme ning tavasid, eriti kui need on seotud usuliste riituste, kultuuritraditsioonide ja piirkondliku pärandiga. Nõnda konkretiseerib see vastavalt harta artikli 10 lõikele 1 liidu seadusandja võetud positiivset kohustust tagada eelkõige praktiseerivate moslemite ja juutide usuvabaduse tegelik austamine ja õigus kuulutada oma usku või veendumusi tava ja kombetalituste kaudu (vt selle kohta 29. mai 2018. aasta kohtuotsus *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen jt*, C-426/16, EU:C:2018:335, punktid 56 ja 57).
- 45 Peale selle ilmneb nimetatud määruse põhjendusest 18, et arvestades asjaolu, et „riitusliku tapmise suhtes kohaldatavate [direktiiviga 93/119 kehtestatud liidu] sätete ülevõtmisel esineb erinevusi, mis on tingitud riigisisestest tingimustest, ning arvestades, et riiklikes eeskirjades võetakse arvesse asjaolusid, mis ulatuvad kaugemale käesoleva määruse eesmärkidest“, on liidu seadusandja otsustanud, et tuleb „säilitada erand loomade tapaeelse uimastamise suhtes, jättes igale liikmesriigile teatava subsidiaarsuse“. Selleks annab määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõige 1 liikmesriikidele loa säilitada selle määruse jõustumise ajal kehtinud riigisisised eeskirjad, mille eesmärk on tagada loomade ulatuslikum kaitse surmamisel, samas kui nimetatud määruse artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punktis c on sätestatud, et liikmesriigid võivad võtta vastu riigisisised eeskirjad, mille eesmärk on tagada selles määruses sätestatud ulatuslikum loomade kaitse surmamisel muu hulgas „tapmi[s]e ja sellega seotud toiming[te valdkonnas] vastavalt artikli 4 lõikele 4“, kusjuures määruse artikli 2 punktis b on täpsustatud, et mainitud seotud toimingute hulka kuulub ka uimastamine.

- 46 Viimaks on määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõikes 4 täpsustatud, et liikmesriik ei tohi keelata ega takistada teises liikmesriigis surmatud loomadest saadud loomsete saaduste ringlusse laskmist oma territooriumil, tuues põhjenduseks, et asjaomaseid loomi ei ole surmatud vastavalt tema riigisisestele eeskirjadele, mille eesmärk on tagada ulatuslikum loomade kaitse surmamisel.
- 47 Määrusega nr 1099/2009 loodud raamistik peegeldab ELTL artikli 13 ettekirjutust, mille kohaselt pööravad „[liit] ja liikmesriigid täit tähelepanu loomade kui aistimisvõimeliste olendite heaolu nõuetele, respektides samal ajal liikmesriikide õigus- või haldusnorme ja tavasid, mis iseäranis käsitlevad riitusi, kultuuritraditsioone ja piirkondlikku pärandit“. Sellest raamistikust ilmneb, et nimetatud määruses endas ei ole sätestatud, kuidas peaks loomade heaolu ja usu kuulutamise vabaduse vajalik ühitamine toimuma, vaid annab üksnes raamid, milles liikmesriigid need kaks väärtust peavad ühitama.
- 48 Käesoleva kohtuotsuse punktides 44–47 esitatud kaalutlustest ilmneb ühest küljest, et määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkt c ei eita harta artikli 10 lõikega 1 tagatud vabadust oma usku kuulutada, ja teisest küljest, et selle sättega liikmesriikidele jäetud võimaluse raames võtta vastu täiendavad eeskirjad, mille eesmärk on tagada selles määruuses sätestatud ulatuslikum loomade kaitse surmamisel, võivad liikmesriigid muu hulgas kehtestada loomade surmamiseelse uimastamise kohustuse, mis kehtib ka usuriituse poolt ette kirjutatud tapmise puhul, tingimusel et seejuures siiski järgitakse hartaga kaitstud põhiõigusi.
- 49 Harta artikli 51 lõike 1 kohaselt on liikmesriigid nimelt kohustatud selle võimaluse kasutamisel järgima hartaga kaitstud põhiõigusi.
- 50 Mis puudutab määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c alusel võetud riigisiseste meetmete kooskõla usu kuulutamise vabadusega, siis tuleb rõhutada, et harta artikli 10 lõige 1 näeb ette, et igaljuhul on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele, ning täpsustab, et see õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku või veendumusi nii üksi kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.
- 51 Selle kohta olgu märgitud, et kõnealuse määruse artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c alusel võetud riigisisene õigusakt, mis kohustab riitusliku tapmise korral kasutama tagasipööratavat uimastamist, mis ei põhjusta looma surma, kuulub harta artikli 10 lõikega 1 tagatud vabaduse kuulutada oma usku kohaldamisalasse.
- 52 Hartas on selles sättes osutatud mõistet „usk“ kasutatud nimelt laias tähenduses, mistõttu see võib hõlmata nii *forum internum*’it ehk veendumuste omamist kui ka *forum externum*’it ehk usu avalikku kuulutamist, ja Euroopa Kohus on juba otsustanud, et tapmisrituaal kuulub usu kuulutamise vabaduse alla, mis on tagatud harta artikli 10 lõikega 1 (29. mai 2018. aasta kohtuotsus Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen jt (C-426/16, EU:C:2018:335, punktid 44 ja 49).
- 53 Nii nagu väidavad põhikohtuasjade kaebajad, tundub põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet, mis võeti vastu määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c alusel ja millega on kehtestatud kohustus loom rituaalse tapmise korral enne uimastada, nähes samas ette, et see uimastamine on tagasipööratav ega põhjusta looma surma, teatavate juudi- ja islamiusu tõekspidamistega vastuolus olevat.
- 54 Eelotsusetaotlusest ilmneb selle kohta, et põhikohtuasjade kaebajate jaoks vastab riituslik tapmine kindlatele usulistele tõekspidamistele, mis sisuliselt nõuavad, et usklikud tarbiksid ainult ilma eelneva uimastamiseta tapetud loomade liha, et oleks tagatud, et loomadega ei tehta ühtegi toimingut, mis võib põhjustada nende surma enne veristamist, ja et loomad tühjenevad verest.
- 55 Seetõttu piirab see dekreet juudi- ja islamiusulistele harta artikli 10 lõikega 1 tagatud vabadust oma usku kuulutada.

- 56 Sellega seoses tuleb meelde tuletada, et harta artikli 52 lõike 3 eesmärk on tagada vajalik kooskõla hartas sätestatud õiguste ja vastavate EIÕKga tagatud õiguste vahel, ilma et sellega kahjustataks liidu õiguse ja Euroopa Liidu Kohtu sõltumatust. Seega tuleb EIÕKga kaitstud vastavaid õigusi harta tõlgendamisel arvesse võtta kui minimaalset kaitsetaset (vt selle kohta 21. mai 2019. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Ungari (kasutusvaldus põllumajandusmaale), C-235/17, EU:C:2019:432, punkt 72 ja seal viidatud kohtupraktika, ning 6. oktoobri 2020. aasta kohtuotsus *La Quadrature du Net jt*, C-511/18, C-512/18 ja C-520/18, EU:C:2020:791, punkt 124). Kuna selgitustest põhiõiguste harta artikli 10 kohta selgub, et selle sätte lõikes 1 tagatud vabadus vastab EIÕK artikliga 9 tagatud vabadusele, tuleb seda vabadust harta artikli 10 lõike 1 tõlgendamisel arvesse võtta.
- 57 Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt on aga EIÕK artikliga 9 tagatud mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus üks selle konventsiooni tähenduses demokraatliku ühiskonna alustalasid, kuna sellisele ühiskonnale tingimata omane pluralism sõltub sellest vabadusest (vt selle kohta EIK 18. veebruari 1999. aasta otsus *Buscarini jt vs. San Marino*, CE:ECHR:1999:0218JUD 002464594, punkt 34 ja seal viidatud kohtupraktika, ning 17. veebruari 2011. aasta otsus *Wasmuth vs. Saksamaa*, CE:ECHR:2011:0217JUD 001288403, punkt 50). Nii on EIÕK artikli 9 lõikes 2 sätestatud, et „[v]abadust kuulutada oma usku või veendumusi võib piirata üksnes seadusega ja juhul, kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ühiskondliku turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks“.
- 58 Sama moodi tohib harta artikli 52 lõike 1 esimese lause kohaselt hartaga tunnustatud õiguste ja vabaduste teostamist piirata ainult seadusega ning nimetatud õiguste ja vabaduste olemust arvestades. Selle sätte teisest lausest tuleneb, et proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt võib nendele õigustele ja vabadustele seada piiranguid üksnes juhul, kui need on vajalikud ning vastavad tegelikult liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või kui on vaja kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi.
- 59 Need on kaalutlused, mille alusel tuleb analüüsida, kas liikmesriigi õigusakt, mis kehtestab kohustuse loom riitusliku tapmise korral enne uimastada, nähes samas ette, et see uimastamine on tagasipööratav ega põhjusta looma surma, vastab harta artikli 52 lõigetes 1 ja 3 koostoimes ELTL artikliga 13 ette nähtud tingimustele.
- 60 Esiteks olgu märgitud, et kuna käesoleva kohtuotsuse punktis 55 tuvastatud piirang õigusele oma usku vabalt kuulutada tuleneb põhikohtuasjades vaidluse all olevast dekreedist, on see piirang kehtestatud seadusega harta artikli 52 lõike 1 tähenduses.
- 61 Teiseks austab liikmesriigi õigusakt, mis kehtestab kohustuse loom riitusliku tapmise korral enne uimastada, nähes samas ette, et see uimastamine on tagasipööratav ega põhjusta looma surma, harta artikli 10 põhisisu, sest Euroopa Kohtu käsutuses olevas toimikus sisalduva teabe kohaselt, mis on esitatud käesoleva kohtuotsuse punktis 54, piirdub niisugusest õigusaktist tulenev riive sellises tapmises seisneva erilise riituse ühe aspektiga, ning tapmist ennast ei keelustata.
- 62 Kolmandaks, seoses küsimusega, kas harta artikliga 10 tagatud õiguse piirang, mis tuleneb sellisest õigusaktist, nagu on kõne all põhikohtuasjades, vastab üldist huvi pakkuvale eesmärgile, tuleb märkida, et eelotsusetaotluses esitatud selgitustest ilmneb, et Flandria seadusandja soovis parandada loomade heaolu. Nii on põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekree di ettevalmistavates materjalides märgitud, et „Flandria peab loomade heaolu väga tähtsaks“, „[e]esmärk on seega keelata Flandrias loomadele välditavate kannatuste põhjustamine“, „loomade ilma eelneva uimastamiseta tapmine on selle põhimõttega vastuolus“ ja [k]uigi muud vähem drastilised meetmed kui ilma eelneva uimastamiseta tapmise keeld võiksid selle tapmismeetodi negatiivset mõju loomade heaolule mingil määral vähendada, ei saaks nende abil välistada loomade heaolu sellise ränga kahjustamise jätkumist“.

- 63 Nii Euroopa Kohtu praktikast (vt selle kohta 17. jaanuari 2008. aasta kohtuotsus *Viamex Agrar Handel ja ZVK*, C-37/06 ja C-58/06, EU:C:2008:18, punkt 22; 19. juuni 2008. aasta kohtuotsus *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers ja Andibel*, C-219/07, EU:C:2008:353, punkt 27; 10. septembri 2009. aasta kohtuotsus komisjon *vs. Belgia*, C-100/08, ei avaldata, EU:C:2009:537, punkt 91, ja 23. aprilli 2015. aasta kohtuotsus *Zuchtvieh-Export*, C-424/13, EU:C:2015:259, punkt 35) kui ka ELTL artiklist 13 ilmneb, et loomade heaolu kaitse on liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuv eesmärk.
- 64 Mis neljandaks puudutab proportsionaalsuse põhimõtte järgimist, siis see põhimõtte nõuab, et piirangud, mille põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet seab vabadusele oma usku kuulutada, ei läheks kaugemale sellest, mis on asjaomase õigusaktiga seatud legitiimsete eesmärkide saavutamiseks sobiv ja vajalik, võttes arvesse, et juhul kui on võimalik valida mitme sobiva meetme vahel, tuleb rakendada kõige vähem koormavat meetet, ning tekitatud ebamugavused ei tohi olla seatud eesmärke arvestades ülemäära suured (vt selle kohta 20. märtsi 2018. aasta kohtuotsus *Menci*, C-524/15, EU:C:2018:197, punkt 46 ja seal viidatud kohtupraktika, ning 30. aprilli 2019. aasta kohtuotsus *Itaalia vs. nõukogu (Vahemere mõõkkala püügikvoodid)*, C-611/17, EU:C:2019:332, punkt 55).
- 65 Kui tegu on aluslepingutega kaitstud mitme põhiõiguse ja põhimõttega, nii nagu käesoleval juhul harta artikliga 10 tagatud õigusega ja ELTL artikliga 13 tagatud loomade heoluga, tuleb proportsionaalsuse põhimõttest kinnipidamise hindamisel arvestada erinevate õiguste ja põhimõtete kaitsega seotud nõuete ühitamise vajadust ning nendevahelist õiglast tasakaalu (vt selle kohta 19. detsembri 2019. aasta kohtuotsus *Deutsche Umwelthilfe*, C-752/18, EU:C:2019:1114, punkt 50 ja seal viidatud kohtupraktika).
- 66 Sellega seoses tuleb tõdeda, et liikmesriigi õigusaktiga, mis kehtestab kohustuse loom rituaalse tapmise korral enne uimastada, nähes samas ette, et see uimastamine on tagasipööratav ega põhjusta looma surma, on võimalik saavutada käesoleva kohtuotsuse punktis 62 osutatud eesmärk parandada loomade heaolu.
- 67 Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast ilmneb, et kui tegu on selliste üldiste poliitiliste küsimustega nagu riigi ja religioonide vaheliste suhete kindlaksmääramine, mille puhul võivad demokraatlikus riigis valitseda suured erimeelsused, tuleb riigi otsusetegijale omistada eriti oluline roll. Samuti tuleb EIÕK artikli 9 kohaldamisalas üldjuhul tunnustada riigi avarat kaalutlusruumi otsustada, kas ja millises ulatuses on usu või veendumuste kuulutamise õiguse piiramine vajalik. Liidu tasandil konsensuse puudumise tõttu liikmesriikidele antud kaalutlusruum peaks käima käsikäes Euroopa tasandi kontrolliga, mille käigus tuleks eelkõige kindlaks teha, kas riigi võetud meetmed on põhimõtteliselt põhjendatud ja kas need on proportsionaalsed (vt selle kohta EIK 1. juuli 2014. aasta otsus *S.A.S. vs. Prantsusmaa*, CE:ECHR:2014:0701JUD 004383511, punktid 129 ja 131 ning seal viidatud kohtupraktika).
- 68 Määruse nr 1099/2009 põhjendustest 18 ja 57 ilmneb aga, et selle määruse artiklite 4 ja 26 vastuvõtmise ajend oli just nimelt konsensuse puudumine liikmesriikide vahel riitusliku tapmise käsitamise küsimuses.
- 69 Nagu on mainitud käesoleva kohtuotsuse punktis 45, on määruse nr 1099/2009 põhjenduses 18 nimelt rõhutatud, et on oluline säilitada erand loomade tapaeelse uimastamise nõudest, jättes igale liikmesriigile teatava subsidiaarsuse.
- 70 Selle määruse põhjenduses 57 on omakorda mainitud asjaolu, et Euroopa kodanikud eeldavad, et loomade tapmisel järgitakse loomade heaolu miinimumeeskirju, ning seejärel toonitatakse, et teatud valdkondades sõltub suhtumine loomadesse ka riikides valitsevatest erinevatest arusaamadest ning mõnes liikmesriigis on vajadus säilitada või võtta vastu loomade heaolu eeskirju, mis on liidu tasandil

heakskiidetutest ulatuslikumad. Sama põhjenduse kohaselt on loomade huvides, ja tingimusel et see ei mõjuta siseturu toimimist, asjakohane võimaldada liikmesriikidele teatud paindlikkus säilitada või teatud spetsiifilistes valdkondades ka vastu võtta ulatuslikumaid riigisiseseid eeskirju.

- 71 Seega, viidates „riikides valitsevatele erinevatele arusaamadele“ loomade suhtes ning vajadusele võimaldada liikmesriikidele „teatud paindlikkus“ või „teatav subsidiaarsus“, soovis liidu seadusandja, et iga liikmesriik säilitaks selles küsimuses talle omase sotsiaalse konteksti, ja nõnda tunnustas ta ETLT artikli 13 ja harta artikli 10 ühitamise vajaduse raames liikmesriikide avarat kaalutlusruumi, et tagada, et loomade heaolu nende surmamisest ja vabadus usku kuulutada oleksid õiglaselt tasakaalus.
- 72 Mis täpsemalt puudutab küsimust, kas põhikohtuasjades vaidluse all olevast dekreedist tulenev usu kuulutamise vabaduse riive on vajalik, siis tuleb esile tuua, et Euroopa Toiduohutusameti teaduslikest arvamustest, mida on osundatud määruse nr 1099/2009 põhjenduses 6, ilmneb, et teadusringkondades on kujunenud konsensus, et tapaelne uimastamine on optimaalne vahend looma kannatuste vähendamiseks tema surmamisest.
- 73 Just sellisest arusaamast lähtudes märkis Flandria seadusandja põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekreeidi ettevalmistavates materjalides, et „[l]õhe loomade kannatuste kaotamise ja ilma eelneva uimastamiseta tapmise vahel jääb endiselt suureks, isegi kui võetakse vähem radikaalseid meetmeid, et loomade heaolu kahjustamist nii palju kui võimalik piirata“.
- 74 Sellest järeldub, et Flandria seadusandja sai ilma käesoleva kohtuotsuse punktis 67 mainitud kaalutlusruumist väljumata asuda seisukohale, et piirangute puhul, mille põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet usu kuulutamise vabadusele seab, kehtestades kohustuse kasutada tagasipööratavat uimastamist, mis ei põhjusta looma surma, on vajalikkuse tingimus täidetud.
- 75 Mis viimaseks puudutab põhikohtuasjades vaidluse all olevast dekreedist tuleneva usu kuulutamise vabaduse riive proportsionaalsust, siis esiteks ilmneb selle dekreeidi ettevalmistavatest materjalidest, mida on osundatud käesoleva kohtuotsuse punktis 13, et Flandria seadusandja lähtus teadusuuringutest, mis tõestavad, et kartus, et uimastamine mõjutab veretustumist negatiivselt, on alusetu. Peale selle ilmneb samadest ettevalmistavatest materjalidest, et elektronarkoos on mittesurmav ja tagasipööratav uimastamismeetodid, mistõttu juhul, kui loomal löigatakse kõri läbi kohe pärast uimastamist, on tema surm tingitud üksnes verejooksust.
- 76 Lisaks juhendus Flandria seadusandja riitusliku tapmise puhuks tagasipööratava ja looma mittesurmava uimastamise nõude kehtestamisel ka määruse nr 1099/2009 põhjendusest 2, millest lähtuvalt tuleb selle määruse artiklit 4 tervikuna mõista ja milles on sisuliselt kirjas, et selleks, et säästa loomi nende surmamisest välditavast valust, ängist ja kannatustest, tuleb eelistada saavutatud tehnilisele tasemele vastavat surmamismeetodit, kui tänu teaduse märkimisväärsele arengule on loomade kannatusi surmamisest võimalik vähendada.
- 77 Teiseks on harta sama moodi kui EIÕK elav instrument, mida tuleb tõlgendada lähtuvalt praegusest elukorraldusest ja nüüdsel ajal demokraatlikes riikides valitsevatest arusaamadest (vt analoogia alusel EIK (suurkoda) 7. juuli 2011. aasta otsus *Bayatyan vs. Armeenia*, CE:ECHR:2011:0707JUD 002345903, punkt 102 ja seal viidatud kohtupraktika), mistõttu tuleb arvesse võtta liikmesriikides nii ühiskondlikul kui ka õiguslikul tasandil väärtustes ja arusaamades toimunud arengut. Loomade heaolu kui väärtust, millele kaasaegsed demokraatlikud ühiskonnad pööravad juba mõnda aega suuremat tähelepanu, võib ühiskonnas toimunud arengut arvestades riitusliku tapmise korral rohkem arvesse võtta ja seega saab sellega põhjendada niisuguse õigusakti proportsionaalsust, nagu on kõne all põhikohtuasjades.
- 78 Kolmandaks, kooskõlas määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõikes 4 sätestatud reegluga ei keela ega takista see dekreet oma territoriaalses kohaldamisalas selliste loomsete saaduste turulelaskmist, mis on pärit teisest liikmesriigist riituslikult ja ilma eelneva uimastamiseta tapetud loomadest. Komisjon rõhutas Euroopa Kohtule esitatud kirjalikes seisukohtades, et enamik liikmesriike lubab selle määruse artikli 4

lõike 4 alusel loomade ilma eelneva uimastamiseta tapmist. Pealegi, nagu Flandria ja Valloonia valitsus sisuliselt väidavad, ei keela ega takista selline õigusakt nagu põhikohtuasjades vaidluse all olev dekreet riituslikult tapetud loomadest pärit loomsete saaduste turulelaskmist, kui need saadused pärinevad kolmandast riigist.

- 79 Seega võis Flandria seadusandja, võttes arvesse nii ühiskondlikul kui õiguslikul tasandil toimunud arengut, millele on iseloomulik – nagu on toonitatud käesoleva kohtuotsuse punktis 77 – kasvav teadlikkus loomade heaoluga seotud probleemidest, Flaami piirkonnas korraldatud laiaulatusliku arutelu tulemusel vastu võtta põhikohtuasjades vaidluse all oleva dekreeedi, ilma et ta oleks väljunud kaalutlusruumist, mille liidu õigus annab liikmesriikidele harta artikli 10 lõike 1 ja ELTL artikli 13 vajalikuks ühitamiseks.
- 80 Seega tuleb asuda seisukohale, et põhikohtuasjades vaidluse all olevas dekreedis ette nähtud meetmed võimaldavad tagada õiglase tasakaalu loomade heaolule omistatud tähtsuse ning juudi- ja islamiusuliste vabaduse vahel oma usku kuulutada ja on seega proportsionaalsed.
- 81 Neil asjaoludel tuleb esimesele ja teisele küsimusele vastata, et määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c tuleb ELTL artiklit 13 ja harta artikli 10 lõiget 1 arvestades tõlgendada nii, et sellega ei ole vastuolus liikmesriigi õigusakt, mis näeb ette, et riitusliku tapmise korral tuleb kasutada tagasipööratavat uimastamist, mis ei põhjusta looma surma.

Kolmas küsimus

- 82 Kolmanda küsimusega palub eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt selgitada, kas määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkt c on harta artiklitega 20, 21 ja 22 tagatud võrdsuse, diskrimineerimiskeelu ja kultuurilise, usulise ja keelelise mitmekesisuse põhimõtete seisukohalt kehtiv. Eeldusel, et see säte lubab liikmesriikidel võtta selliseid meetmeid nagu kohustus loomad riitusliku tapmise käigus surmamiseks uimastada, ei sisalda kõnealune määrus nimelt ühtegi sarnast sätet loomade surmamiseks jahipidamise, kalapüügi või kultuuri- või spordiürituste käigus.
- 83 Selle küsimuse sõnastusest ilmneb, et eelotsusetaotluse esitanud kohus kahtleb, kas see määruse nr 1099/2009 säte on kooskõlas harta artiklitega 20, 21 ja 22, kuna see näeb ette ainult tingimusliku vabastuse tapaeelse uimastamise kohustusest riitusliku tapmise korral, kuid samas jätab enda kohaldamisalast välja või vabastab enda ette nähtud eelneva uimastamise kohustusest loomade surmamise jahipidamise, kalapüügi või kultuuri- või spordiürituste käigus.
- 84 Sellega seoses tuleb esiteks analüüsida argumenti, et määruses nr 1099/2009 diskrimineeritakse riituslikku tapmist võrreldes loomade surmamisega kultuuri- või spordiürituste käigus.
- 85 Sissejuhatuseks tuleb märkida, et diskrimineerimiskeeld on vaid liidu õiguse aluspõhimõtete hulka kuuluva üldise võrdsuspõhimõtte konkreetne väljendus, mille kohaselt ei tohi võrreldavaid olukordi käsitleda erinevalt ega erinevaid olukordi ühtemoodi, välja arvatud siis, kui selline erinev käsitlemine on objektiivselt põhjendatud (vt selle kohta 19. oktoobri 1977. aasta kohtuotsus Ruckdeschel jt, 117/76 ja 16/77, EU:C:1977:160, punkt 7, ning 16. detsembri 2008. aasta kohtuotsus Arcelor Atlantique ja Lorraine jt, C-127/07, EU:C:2008:728, punkt 23).
- 86 Käesoleval juhul on määruse nr 1099/2009 artikli 1 lõike 1 esimeses lõigus sätestatud, et selle määruse eesmärk on kehtestada „eeskirjad toidu, villa, naha, karusnaha või muude toodete tootmiseks aretatavate või peetavate loomade surmamise ning loomade arvu vähendamise eesmärgil loomade surmamise ja nendega seotud toimingute kohta“, ja artikli 1 lõike 3 punkti a alapunktis iii täpsustatud, et seda määrust ei kohaldata teatavatele tegevustele, sealhulgas loomade surmamisele kultuuri- või spordiürituste ajal.

- 87 Selle määruse artikli 2 punktis h on aga „kultuuri- või spordisündmused“ määratletud kui „sündmused, mis on oma põhiolemuselt ja ülekaalukalt seotud pikaajsete kultuuritraditsioonide või sporditegevusega, sealhulgas võidujooks ja muud võistlusvormid, kui need ei ole seotud liha või muude loomsete saaduste tootmisega või kui selline tootmine on sündmuse endaga võrreldes vähese tähtsusega ja sellel ei ole majanduslikku kaalu“.
- 88 Sellest määratlusest ilmneb, et selle määruse artikli 2 punkti h tähenduses kultuuri- või spordiürituse tulemuseks on kõige enam marginaalse koguse liha või loomsete toodete tootmine, lisaks sellisele üritusele endale, ja sellisel toodangul ei ole majanduslikku kaalu.
- 89 Seda tõlgendust kinnitab määruse nr 1099/2009 põhjendus 16, mille kohaselt õigustab asjaolu, et sellised üritused ei mõjuta loomsete saaduste turgu ega ole ajendatud tootmistevõime, nende väljajätmist selle määruse reguleerimisalast.
- 90 Neil asjaoludel ei saa kultuuri- või spordiüritusi mõistlikult käsitada toidu tootmisena määruse nr 1099/2009 artikli 1 lõike 1 tähenduses. Seega just seda erinevust arvestades ja diskrimineerimiskeeldu rikkumata jättis liidu seadusandja kultuuri- või spordiüritused samastamata tapatoiminguga, millele sellistena kehtib uimastamiskohustus, ja nii toimides käsitles ta neid olukordi erinevalt.
- 91 Teiseks ei saa mõisteid „jahipidamine“ või „harrastuskalapüük“ sisutühjaks muutmata väita, et neid tegevusi saab praktiseerida varem uimastatud loomade peal. Nagu on märgitud määruse nr 1099/2009 põhjenduses 14, erinevad surmamistingimused nende tegevuste puhul oluliselt põllumajandusloomade surmamise tingimustest.
- 92 Neil asjaoludel sai liidu seadusandja samuti diskrimineerimiskeeldu rikkumata jätta selle määruse kohaldamisalast välja surmamisolukorrad, mis ei ole võrreldavad eelmises punktis käsitletud olukordadega.
- 93 Kolmandaks toonitas liidu seadusandja nii määruse nr 1099/2009 artikli 27 lõikes 1 kui ka selle määruse põhjendustes 6, 11 ja 58, et teaduslikud arvamused tehistingimustes kasvatatavate kalade kohta on ebapiisavad ja see valdkond vajab täiendavat majanduslikku hindamist, mistõttu tuleks selliselt kasvatatavate kalade kohtlemine määruse kohaldamisalast välja jätta.
- 94 Neljandaks, käesoleva kohtuotsuse punktides 84–93 esitatud kaalutlusi arvestades tuleb tõdeda, et määrus nr 1099/2009 ei eira harta artikliga 22 tagatud kultuurilist, usulist ja keelelist mitmekesisust, kui näeb ette ainult tingimusliku vabastuse tapaeelse uimastamise kohustusest riitusliku tapmise korral, kuid samas jätab enda kohaldamisalast välja või vabastab enda ette nähtud eelneva uimastamise kohustusest loomade surmamise jahipidamise, kalapüügi või kultuuri- või spordiürituste käigus.
- 95 Sellest järeldeb, et kolmanda küsimuse analüüsi tulemusel ei ilmnenu ühtegi asjaolu, mis võiks mõjutada määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c kehtivust.

Kohtukulud

- 96 Kuna põhikohtuasjade poolte jaoks on käesolev menetlus eelotsusetaotluse esitanud kohtus pooleli oleva asja üks staadium, otsustab kohtukulude jaotuse liikmesriigi kohus. Euroopa Kohtule seisukohtade esitamiseks seotud kulud, välja arvatud poolte kohtukulud, ei hüvitata.

Esitatud põhjendustest lähtudes Euroopa Kohus (suurkoda) otsustab:

- 1. Nõukogu 24. septembri 2009. aasta määruse (EÜ) nr 1099/2009 loomade kaitse kohta surmamisel artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c tuleb ELTL artiklit 13 ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 10 lõiget 1 arvestades tõlgendada nii, et sellega ei ole vastuolus liikmesriigi õigusakt, mis näeb ette, et riitusliku tapmise korral tuleb kasutada tagasipööratavat uimastamist, mis ei põhjusta looma surma.**
- 2. Kolmanda küsimuse analüüsi tulemusel ei ilmnenu ühtegi asjaolu, mis võiks mõjutada määruse nr 1099/2009 artikli 26 lõike 2 esimese lõigu punkti c kehtivust.**

Allkirjad